

Алекса Буха

НАРОДЊАШТВО ПЕРА СЛИЈЕПЧЕВИЋА

У првом тому Целокупних дела Пера Слијепчевића доносе се текстови у којима се говори и расправља најпре о српском а убрзо, или готово паралелно, о југословенском народу који има да се састави од три племена („једног народа“). Социјалне прилике, културне прилике, стање школства и просвете, дубоки историјски потреси и померања, сеобе и колонизације, у прве три деценије двадесетог века, – теме су Слијепчевићевих написа расправа и огледа. И то у знаку свестраних и продубљених сагледавања.

Слијепчевић је рођен у Херцеговини, у овој покрајини је учио гимназију (у Мостару од 1900–1908), па је разумљиво да је његов „први“ народ српски народ БиХ. Остао је то и у студентско бечко време, да би Балкански ратови, Први светски рат, а поготово Прва Југославија тај народ „проширили“ у целокупни српски и, даље, у југословенски народ. У народ, односно у народњаштво он полаже своје наде и њему се враћа кад те наде буду изневерене. Народњаштво овде значи колико и поверење, али и разочарање у народ који је у стању да вековно скупљаним залихама енергије, која пребива у његовом искуству, институцијама, навикама etc. превлада препреке које стоје на путу тежњама, опет тог народа, да се закорачи у ново доба и заокружи једна културна, привредна и политичка целина.

Говорећи о таквим енергијама 1928. год., Слијепчевић ће констатовати да у Босни и Херцеговини вековима постоји за то расна основа, у другим југословенским покрајинама такође, али су се овде те заједничке снаге сукобљавале и „међусобно паралисале и крхале“. Без државне идеје, без јединствене религије и културе, без саобраћајно економске повезаности није могла настати једнака психологија и заједничка свијест, а без њих нема корака према држави. Једино у држави силне народне енергије бивају организовање и оријентисане ка заједничким циљевима – животу у демократији, миру и економском благостању. Такву свест, па на бази ње тежњу ка држави стали су уносити школовани омладинци почетком двадесетог века. У идеалистичкој Слијепчевићевој визури, повесне околности народњаштво претварају у југословенску нацију, али оно као менталитет и даље постоји.

У овај том уврштени су и портрети истакнутих друштвених, политичких и научних посленика тога или тих времена. Најзад, на овом месту су се нашли прикази и оцене књига о овој, друштвеној и научној проблематици. Своју списатељску делатност Перо Слијепчевић започиње у Мостару, као матурант 1908. Наставља је, у следећих десет година, најпре као студент у Бечу, потом је учесник у Балканским ратовима и неуморни сарадник на стварању заједничке државе током Првог светског рата. Та делатност траје углавном до избијања Другог светског рата. Већ се у овим штуро назначеним темама и датумима помаља свестрано интересовање и ангажовање Слијепчевићево за опште народно ослобођење и напредак. Његова огромна енергија стално се и упорно обнављала; дах му је пред неочекиваним догађајима и застајао, али никад није стао.

Читалац ће се уверити да је његов рукопис језички, стилски и мисаоно савршен, свеједно да ли је реч о тзв. ситним темама и кратким написима, или о огледима и расправама о проблемима народа, и свега духовног што је у вези с његовим опстајањем.

Из каквог стања народног – културног, просветног, економског, историјског, политичког etc. – ничу први херцеговачки и босански средњошколци и студенти, национално и ослободилачки пробужени омладинци уопште? Сећајући се, 1940. год., средњошколске ђачке омладине у Мостару у првој деценији 20. века, Слијепчевић казује да је то време у многим погледу неодређено и у превирању. Туђинска, аустроугарска управа не доживљава се, наравно, као своја и са њом не може бити разговора о поправљању стања, него се њој само може опонирати, против ње се бунити и од ње се ослободити.

Али, на супротстављајућој страни, на страни опонирајућег народа нема богзна каквих елемената у које би се могло поуздати. Постоји, додуше, народна воља и енергија, али је за посао ослобађања потребно много више. Потребни су: просвећеност, организованост – економска и политичка, цивилизацијско и дипломатско умеће... И повољно савезништво са великим силама. Свега тога нема, и то се тек мора стварати. Све је неартикулисано а требало би да буде одређено. Морало се у истом чину градити и претпоставке и ново друштво, управу и државу. Нове људе, такође.

Слијепчевић је у првим текстовима, као бечки студент, настојао да бар за тадашњу омладину садржински рашчлани и формално одреди један број појмова: појам културе, цивилизације, народа, појмове власти, политике и државе. Омладина која на себе преузима и за себе тражи улогу протагонисте ослобођења и прогреса није исто што и мање или веће групе идеалистички настројених појединаца. Реално стање је такво да су широки слојеви омладине и народа уопште не само верски подељени и узајамно противни него су и социјално супротстављени. на господаре и кметове. До у двадесете године 20. века постоји феудални систем беглука и агинлука, и, што је још горе, социјалне улоге су „подељене“ по верској основи. Аге и бегови су у огромној већини муслимани, кметови пак хришћани: православни и католички.

Компонујући овај том, приређивач се нашао пред мноштвом тематски и структурално разноликих текстова. Прибегао сам тематском и, потом, хронолошком груписању, али се у томе није могло остати доследан. Превагу је некад однио један, други пут други критериј. Највеће одступање направљено је с обзиром на први текст: *Ристо Радуловић: Једно поглавље српске борбе у Босни и Херцеговини*. У погледу овог текста, готово монографије изневерена су оба критерија: и садржински и временски. Временски би он имао да дође на крај, а садржински у Портрете.

Међутим, пишући о животу и раду Риста Радуловића, Слијепчевић је из нове перспективе сагледао прилике, социјалне, политичке и културне у БиХ не само у прве две деценије двадесетог него и у последњој деценији деветнаестог века. Радуловић је сведок и саговорник какав се само могао пожелети, а што се самог Слијепчевића тиче, 1940. године, иза њега је одавно младалачки национални (југословенски) ентузијазам и спремност да се служи идеалима, макар и по цену превиђања факата. Овај пут Слијепчевић је, имајући на својој страни Радуловића, довео до речи оно што је у првим текстовима, рекли смо из којих разлога, изостављано. Нема више ни извињавајуће историјске околности да је уједињење дошло неколико година раније, да три племена једног народа још нису била спремна за културно стапање и политичко поравнање. Слијепчевић сада пише да се у Балканском рату видело шта је Босна. На вести о српским победама једни расту, други се брате с Турцима, а трећи кисела лица оптужују српску војску. Шта чинити са „никуд приспелим Муслиманима“ ако је национално организовање а не верска припадност услов за економски и

политички напредак. У нашим условима вере се равнају по политичким, економски и националним интересима, и нису превасходно ствар дубоке побожности. У том контексту аграрно питање, феудални „периферијски ексклузивизам“ Босне посејао је раздор који је био главно обележје односа између три народа/племена БиХ. Приче о слоги су закрпе и маске на апострофираном народном јединству. Ни у паралелизму борбе против германизма није могло бити успостављено трајније јединство. Шта чинити, да се пристане на тада владајуће стање духа у напредној Европи које је Радуловић настајао да пресади и у БиХ: да је најкултурнији народ најнационалнији, да је политика безобзирно мерење снага између народа и држава, да је стална борба и диференцирање принцип живота свих здравих народа и појединаца, да нагонско самопоуздање бива замењено интелектуалном и моралном културом. Etc.

Слијепчевић пише о жалосном и душевном и духовном стању омладине БиХ у Бечу. Нити она, у огромној већини, просвећује себе нити се спрема да просвећује народ. Не само верске поделе, и у редовима „бечке“ омладине, него „унутрашње“ поделе српске омладине, регионалне поделе у њеним редовима обесхрабрују на сваком кораку. Нити се, већина њих, образује нити се култивише. Српски студенти из БиХ ће једну скупштину *Зоре* претворити у општу тучу и превртање столова. Ипак, најбољи изданци те средњошколске и студентске омладине опредељују се за „ситни рад“ у народу, за просвећивање народа, а пре тога или истовремено на самопросвећивање. Прве теме Слијепчевићеве у текстовима из овог тома и уопште његове прве теме јесу култура, просвећивање народа и самопросвећивање. – Јесте и у БиХ стигло ново доба, нова култура и цивилизација, потреба новог организовања друштва и државе, али одакле и како почети.

Претходно, у логичком смислу, се мора увидети шта су култура, и цивилизација као такве, и за себе и за друге. Одредити: које је место у новој култури наше народне културе коју ће назвати патријархалном, и шта се од наше традиционалне културе мора сачувати. „Култура је у неку руку провиђање индивидуализма“ рећи ће на крају првог, овде донесеног текста. У другом тексту вели, да БиХ не сме бити раздељена у три друштва и национална идентитета, а још горе је да се проповеда само босанско име. За „народни рад“ постоје „само два имена: Срби и Хрвати“. Међутим, ни то није крајњи циљ. Крајњи циљ представља Југословенство. У њему треба да се стопе све племенске, и народносне посебности. Слијепчевићевом идеализму је звезда водила југословенство као културно, народно, државно и свеопште јединство. И мада је оно као идеја и стварни живот било, на почетку 20. века, више раздирано противностима него што је крепљено слогом и заједничким акцијама, друго десетлеће је донело велике догађаје. Они су потресли и осоколили југословенске тенденције. О Балканским ратовима Слијепчевић каже, на пример, да су окрилатили свест југословенску не само у БиХ. Догађаји из Првог светског рата, одиста су је, тако се понекад чинило, устоличили као садржину и меру свега индивидуалног и народног дјелања. Он се радује скором времену кад ће се сви моћи идентификовати „на основи слободе и слободоумности“. Чини се да су не само најплеменитији омладинци него и велик део припадника сва три племена живјели у другој деценији двадесетог века животом великог надања које се на бројним тачкама стварног живота и остваривало. Слијепчевић је веровао да ће оне посебности и противности које су се ипак на сваком кораку оглашавале бити стопљене у једно у струјном колу ентузијастичког југословенства. и самлевене до нераспознатљивости у јединственој

централистички организованој држави. У којој би се покрајинској самоуправи дали послови који по природи ствари бивају тако најбоље вођени.

Човек не зна чему би се више дивео: силној енергији Пера Слијепчевића који по Америци скупља прилоге за страдалничке породице током Првог светског рата или спремности иселеника, „аргата за морем“ да не само дају новчане прилоге него се и „завезу“ преко океана и мора да стигну као добровољци на фронтове. Или његовом даноноћном раду око Просветних предавања и публикација у Женеви током тога рата, а све с намером да се ствара и одржава југословенска свест, да се свет информише о збивањима, и допринесе њиховом осмишљавању. Перо Слијепчевић ће изрећи и написати најтужније, па ваљда због тога и најлепше речи и странице о члановима Младе Босне, о југословенству сарајевских атентатора, о јунаштву и жртви неименованих јунака. На призоре из стварности у створеној и досађаној држави, кад су „калкил и прозаична себичност“ узели маха на све стране, а махови идеалистичких омладинаца бивали све ређи – што због погибија огромног броја омладинаца, што због сурове збиље стварности која уклања запрехе људским атавизмима и злоћама, – Слијепчевић није затворио очи, али се није лишавао потребе честитог човека: да дела, држећи се Кантове максиме *Као да*; као да су зла света по онтолошком рангу мања од његових идеалних пропламсаја и уопште његове идеалне слике. Каквог су кова били Перо Слијепчевић и његови другови, саборци, савременици и посленици на народном послу: Грђић, Радуловић, Цвијић, Гађиновић, нека илуструје један догађај. У оквиру акције илустрованих предавања Просветиних, Грђић и пројекцијама слика жели, да буде што уверљивији. Само што се за часак окренуо нестао је пројекцијски апарат. Без икакве крупне речи, само више тужан, Грђић је наставио своје предавање. Сигурно је да би се тако понели и други поменути и непоменути народни посленици.

Држећи се свога искуства и научних увида Јована Цвијића, Слијепчевић није заобишао мане свога народа/нације или племена. Отворено их је дијагностицирао. Српски народ је најтолерантнији у питањима религије, а један од најнетолерантнијих у питањима друштвено-политичким. Није му потребна територија него психолошки мир. Није му потребан инат и непосредована спонтаност. Због сувише једностраног карактера потребан му је југославизам. Нећемо на крају казати да се Перо Слијепчевић у својим виђењима и увидима варао. Он је то сам чинио боље и уверљивије него што бисмо могли ми. А кад томе буде дошло време, казаће праву реч и о југословенству и о српству и о свом и своје генерације идеализму.